आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

January 2020, Issue-72, Vol-02

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist.Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

14) A study on Financial Soundness Indicators of HDFC Bank and SBI
Dr. Vivek Shankar, Bodh Gaya, Bihar ||57

15) केशवसुत आणि बालकवींच्या कवितांमधील शेती संस्कृती मूल्य व ग्रामीण जाणिवा
मोरे गुणवंत व्यंकटराव, नांदेड ||61

16) आदिवासी कुटुंब व्यवस्था व आदिवासी स्त्री
डॉ. मुक्ता राजेंद्र आंभेरे, जि. पुणे ||64

17) महाराष्ट्रातील आदिवासी कोलाम जमातीचे समाजशास्त्रीय अध्ययन
प्रा.डॉ.एस.जी. अन्सारी, जि.लातूर ||69

18) भारताचे परराष्ट्र धोरण आणि सद्य:स्थिती
प्रा. डॉ. शिवाजी दिवान, जि. बीड ||72

19) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची कृषी व जलनिती
प्रा. डॉ. श्रीकांत गायकवाड, लातूर ||74

20) एकविसाव्या शतकातील आंबेडकरवादी कवितेचे स्वरूप
डॉ. कालीदास गुडदे, पालम ||78

21) प्रा. गौतम गायकवाड : आंबेडकरी विचारांच एक धगधगत वादळ
कैलास मच्छिंद्रनाथ होके, जि. बीड ||81

22) महिला आयोग आणि महिला सुरक्षा समिती
प्रा.डॉ.सर्जेराव राजाराम कहाळे, जालना ||83

23) बचतीला प्रभावित करणारे घटक : एक अर्थशास्त्रीय अभ्यास
प्रा.डॉ.जितेंद्र पांडुरंगराव काळे, जि.नांदेड ||86

24) महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : कारणे आणि उपाय
प्रा.डॉ.आर.डी.खताळ, जि.बीड (महाराष्ट्र) ||88

25) REDIRECTING TEACHER EDUCATION : PROBLEMS AND CHALLENGES IN THE ...
Dr. Sekh Abdul Hakim, Nagaon (Assam) ||90

26) प्रवासवर्णन वाङ्मयाचे स्वरुप
प्रा.डॉ.गणपती जोतीबा मोरे, जि.परभणी ||93

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

27) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आणि हिंदू कोड बिल
प्रा.डॉ. पिंडके ए. के., ता.जि.[illegible] ||94

28) सांस्कृतिक पर्यटन : [illegible]
प्रा.डॉ.शिवाजी शिंदे, [illegible] ||97

29) भारत सरकारचे [illegible] : एक आढावा
प्रा.डॉ. बाबाराव मारोती उगले, जि.गडचिरोली ||105

30) हिंदी उपन्यासों में [illegible] चित्रण
डा. सुभाष राठोड, बिलासपुर ||109

31) जलवायु परिवर्तन—एक वैश्विक चुनौती Climate Change-A global Challenges
डॉ० सूरज सिंह बड़ूनी, देहरादून ||114

32) दक्षिण एशियाई क्षेत्रीय सहयोग संगठन : एक विश्लेषण
डॉ. दीपेन्द्र सिंह भण्डारी, टिहरी गढ़वाल, उत्तराखण्ड ||122

33) राजस्थान के हाड़ौती के पठार का विस्तृत अध्ययन
पंकज कुमार रूपाली, कोटा (राजस्थान) ||125

34) कृष्ण भट्ट की साहित्यिक उपलब्धियां
नवल किशोर महावर, जयपुर ||128

35) औरैया जिले के भौगोलिक स्वरूप की भौतिक समीक्षा
डॉ. एस. एस. सिसौदिया & नीरज सिंह, मुरैना, म.प्र ||134

36) वर्तमान परिदृश्य में भारतीय लोकतन्त्र के लिए चुनौतियां
दीपमाला रावत, इन्दौर ||137

37) भारतीय राष्ट्रीय कांग्रेस का रामगढ़ अधिवेशन :— एक ऐतिहासिक — अध्ययन
SAMEEM ANSARI, Jharia ||142

38) मध्यकालीन राजस्थान में भोजन व्यवस्था का अध्ययन — साहित्यिक स्रोतों के ...
डॉ. सुशीला शक्तावत, जोधपुर (राज.) ||146

39) जनसांख्यिकीय लाभांश बनाम जनसंख्या वृद्धि पर नियंत्रण
डॉ० रेखा शुक्ला, कानपुर नगर ||152

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

24

महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : कारणे आणि उपाय

प्रा.डॉ.आर.डी.खलाळ
कला व विज्ञान महाविद्यालय,गढी, ता.गेवराई, जि.बीड (महाराष्ट्र)

प्रस्तावना :

भारत हा कृषीप्रधान देश म्हणून ओळखला जातो. शेती हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा मानला जातो. पारंपरिक काळापासूनच भारतीय समाजाचा विचार करता, भारतीय लोकसंख्येचा अधिकचा हिस्सा हा ग्रामीण भागात राहणाऱ्या लोकसंख्येचा असलेला आढळतो. शेती आणि शेतीचा व्यवसाय करुन उदरनिर्वाह करणाऱ्यांची संख्या अधिकची आहे. पण अलीकडच्या काळात शेती आणि शेतीशी संबंधीत व्यवसाय करणाऱ्यांची आर्थिक स्थिती दयनिय होताना दिसते. विशेषतः शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिती अधिकच हलाखीची होताना दिसून येते. यातूनच शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या होताना दिसतात.

आधुनिक काळात 'शेतकरी आत्महत्या' ही भारतीय समाजातील एक प्रमुख समस्या म्हणून समोर आली आहे. भारतात शेती आणि शेतकऱ्यांना समाजाचा पालन-पोषण करणारा समजले जाते. अशा समाजात शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या होतात ही अत्यंत चिंतेची बाब आहे. आजपर्यंतच्या आकडेवारीवरुन भारतामध्ये सर्वात जास्त आत्महत्या या प्रगत समजल्या जाणाऱ्या महाराष्ट्रामध्ये होताना दिसून येतात. विशेषतः महाराष्ट्रातील विदर्भ आणि मराठवाड्यात होणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचे प्रमाण अधिकचे आहे.

सन २००३ पासूनच्या दहा वर्षांतील महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या :

अ.क्र.	वर्ष	महाराष्ट्रातील आत्महत्या केलेल्या शेतकऱ्यांची संख्या
१	[illegible]	[illegible]
२	[illegible]	[illegible]
३	[illegible]	[illegible]
४	[illegible]	[illegible]
५	[illegible]	[illegible]
६	[illegible]	[illegible]
७	[illegible]	[illegible]
८	[illegible]	[illegible]
९	[illegible]	[illegible]

समाजातील प्रत्येक व्यक्तीला स्वतःचा जीव मोलाचा वाटतो. आपणास अधिकाधिक दिवस जीवन जगता यावे यासाठी तो सतत धडपडत असतो. पण महाराष्ट्रातील शेतकरीच अधिक आत्महत्या का करतो? त्याला जीव प्रिय नाही का? असा प्रश्न निर्माण होणे साहजिक आहे. यासाठीच शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येच्या कारणांचा शोध घेणे क्रमप्राप्त ठरते.

अलिकडच्या काळात इतर विविध सामाजिक समस्या बरोबरच आत्महत्या ही एक प्रमुख सामाजिक समस्या ठरताना दिसते. कारण शेतकऱ्यांची आत्महत्या हा विपरीत सामाजिक परिस्थितीचाच परिपाक ठरतो. म्हणून शेतकऱ्याला आत्महत्येस प्रवृत्त करणारी तेथील सामाजिक परिस्थिती असून त्याचे मुळ सामाजिक आणि आर्थिक स्थितीमध्ये आहे. एमिल दरखिमनेही समाजशास्त्रामध्ये आत्महत्येला एक सामाजिक तथ्य मानले असून, त्याच्यामते आत्महत्या हा सामाजिक एकीकरणाच्या अभावाचा परिणाम आहे. म्हणून सामाजिक दृष्टीकोणातून शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचा शोध घेण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत संशोधन पेपरमधून केला आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे -

१) महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्याबाबतच्या सामाजिक आणि आर्थिक कारणांचा शोध घेणे.

२) महाराष्ट्रातील शेतकरी आत्महत्येच्या समस्येवर उपाययोजना सुचविणे.

गृहितके:

१) महाराष्ट्रातील शेतकऱ्याच्या आत्महत्या सामाजिक आणि आर्थिक कारणांनी होतात.

२) महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या थांबविण्यासाठी विविध उपाय योजनांची आवश्यकता आहे.

संज्ञाचा अर्थ:

शेतकरी -

शेतकरी ही व्यापक संज्ञा असून त्यामध्ये कृषीयोग्य जमिनीवर शासकीय नियमानुसार मालकी असणाऱ्या सर्व व्यक्तिंचा समावेश होतो. तसेच दुसऱ्यांची शेतजमीन भाडेतत्त्वावर कसण्यासाठी केली असेल तर त्याची शासकीय कार्यालयामये नोंद असणे आवश्यक आहे. त्याशिवाय त्याला शेतकरी म्हणता येणार नाही.

आत्महत्या -

सर्वसामान्यपणे आत्महत्या हे समाजविरोधी आणि कायद्याविरोधी कोणत्याही व्यक्तीचे कृत्य होय. पण या कृतीला व्यक्तीची स्वतःची संमती असते.

एमिल दरखिमच्या मते, "आत्महत्या या संज्ञेचा वापर हा

[illegible] प्रकारच्या [illegible] अंतर्गत [illegible] जातो ज्या [illegible] सकारात्मक वा नकारात्मक [illegible] होऊ शकणाऱ्या [illegible] होत असते."

आत्महत्येची आर्थिक कारणे -

महाराष्ट्रातील शेतक-यांच्या आत्महत्येस विविध प्रकारची आर्थिक कारणे प्रमुख असलेली खालीलप्रमाणे

१) नवीन आर्थिक धोरणामुळे शेतक-यांच्या सबसिडीतील झालेली घट

२) शेतीमालाला योग्य बाजारभावाचा अभाव

३) शेतक-यांचा कर्जबाजारीपणा

४) निसर्गाचा लहरीपणा

५) भौतिक सोयी-सुविधांचे आकर्षण

६) सिंचनाच्या तुटपुंज्या सुविधा

७) व्यापारी व दलालांकडून होणारी लूट

८) मजुरांचे वाढते दर आणि मजूरांची कमतरता.

९) वाढता खर्च आणि कमी रोजगार उत्पन्न

१०) बिगर कृषी क्षेत्रातील संधींचा अभाव

११) लघु उद्योगांची कमतरता

१२) व्यवहारिक ज्ञानाचा अभाव

१३) लघु आणि जोडधंद्यांची कमतरता

१४) दर्जेदार बी-बियाणे, खते व अवजारांची कमतरता

१५) जमिनीचा तुटवडा

१६) शासकीय योजनांचा अभाव

१७) शासकीय धोरणातील उदासिनता

१८) वाढती महागाई

आत्महत्येची सामाजिक कारणे -

महाराष्ट्रातील शेतक-यांच्या आत्महत्येस काही सामाजिक कारणेही कारणीभूत ठरतात. त्यातील प्रमुख सामाजिक कारणे खालीलप्रमाणे.

१) [illegible]

२) [illegible]

३) [illegible]

४) [illegible]

५) [illegible]

६) [illegible]

७) [illegible]

८) [illegible]

९) [illegible]

१०) कृषी क्षेत्रावरील वाढते परावलंबित्व

११) खाजगी सावकारी

१२) शेतजमीनीचे विभाजन

आत्महत्या : उपाय योजना -

महाराष्ट्रातील शेतक-यांच्या आत्महत्या थांबविण्यासाठी उपाय-योजनांची आवश्यकता दिसूनयेते. शेतक-यांच्या आत्महत्येवरील प्रमुख उपाय-योजना खालीलप्रमाणे-

१) शेतक-यांच्या सबसिडीत वाढ

२) सिंचनाच्या सुविधांची उपलब्धता

३) शेतीपूरक व्यवसायांची निर्मिती

४) कर्जातील सुलभ पुरवठा

५) उत्पादनावर आधारित शेतीमालाला भाव

६) शिक्षणाच्या सुख-सुविधा

७) विविध शासकीय योजनांची अंमलबजावणी

८) शेतक-यात जाणिव जागृती करणे.

९) शेतीविषयक तंत्रज्ञानाचा विकास

१०) कुटूंबाची सदस्य संख्येवर मर्यादा

११) उत्पन्न आणि खर्च यात समन्वय

१२) शेतीमालाला योग्य भाव

१३) शेतक-यातील व्यसनमुक्ती

१४) इतर क्षेत्रात रोजगारांच्या संधी

१५) शेतक-यांच्या मुलांसाठी मोफत शिक्षणाच्या सोयी-सुविधा

१६) शेतीला व्यवसायाचा दर्जा

१७) व्यावसायिक शिक्षणाची पूर्तता

१८) [illegible] वितरण व्यवस्थेतील [illegible]

समारोप -

आधुनिक काळातील 'शेतकरी आत्महत्या' ही महाराष्ट्रातील प्रमुख आणि [illegible] समस्या बनली असून [illegible] विविध [illegible] कारणीभूत आहेत. [illegible] शकणार नाही. [illegible] महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांचा सर्वांगिण विकासाच्या दृष्टीने विविध उपाय-योजना होणे गरजेचे आहे. [illegible] शासकीय धोरण, [illegible] आर्थिक परिस्थिती आणि [illegible] परिस्थिती [illegible] परिणाम म्हणजे, 'शेतकरी आत्महत्या' होय. [illegible]